

Vzpomínky na maloasijské Bulhary

Barbora Machová

V roce 2008 jsem v jižním Bulharsku, v občině Ivajlovgrad,¹ prováděla etnologické terénní výzkumy ve vesnicích, které obývají potomci takzvaných maloasijských Bulharů. Nejdříve jsem se věnovala výzkumu každodenního života bulharské vesnice, ale při pobytu v terénu si nešlo nevíšimnout toho, jaký význam kladou místní obyvatelé svému původu. Tedy jak moc jsou hrdí na to, že jsou potomci *Maloazjanců*, a do jaké míry je povědomí o jejich původu základem jejich osobní identity.²

Ve svém výzkumu jsem použila metodu orální historie, která úzce souvisí s ústním (dříve „lidovým“) podáním historických událostí.³ Pomocí řady polostrukturovaných rozhovorů s vybranými respondenty v obcích Pelevun a Orešino jsem se pokusila rekonstruovat příběhy předků dvou lokálních skupin. Věnovala jsem se také roli vzpomínek v utváření, obnovování a předávání kolektivní historické paměti společnosti a jejich vlivu na etnokulturní identitu potomků maloasijských Bulharů. „Sesbíranou paměť“ jsem označila termínem vzpomínkové vyprávění.⁴ V příspěvku uvádím ukázky z rozhovorů, přeložené do spisovné, respektive obecné češtiny.

Kdo vlastně byli maloasijské Bulhaři či Maloazjanci (*малоазийски българи, малоазянци*)? V Bulharsku se tak nazývají potomci novověkých bulharských migrantů z doby osmanské říše, kteří v letech 1879 až 1914 reemigrovali z Malé Asie do Bulharska. Svou pozornost jsem zaměřila na potomky *Maloazjanců*, kteří dnes žijí ve dvou vesnicích v jižním Bulharsku na Ivajlovgradsku, v blízkosti řecké hranice. Ti se podle místa původu dělí na dvě skupiny: *Kodžabunarci*, kteří žijí v Pelevunu, a *Boašerliji* v Orešinu. Kodžabunar byla největší bulharská vesnice v Malé Asii, Boašehir oblast (okres), která se nacházela západně od Kodžabunaru, blízko úžiny Dardanely v severozápadní Malé Asii.

1 Občina (obština, municipality, česky nepřesně obec) je nejmenší administrativní jednotka v Bulharsku, kterou tvoří několik sídelních jednotek, zpravidla správní středisko a okolní vesnice, kterých může být i více než padesát.

2 Příspěvek vychází z magisterské oborové práce *Etnokulturní identita maloasijských Bulharů*, která byla odevzdána v lednu 2010 na Ústavu slavistiky FF MU, obor bulharský jazyk a literatura.

3 K využití orální historie v etnologii viz BENEŠ, Bohuslav: Oral history a lidová tradice. *Etnologické rozpravy* 3, 1996, č. 1, s. 14–23; NOSKOVÁ, Jana: *Reemigrace a usídlování volyňských Čechů v interpretacích aktérů a odborné literatury*. Brno 2007; obecně VANĚK, Miroslav – MŮCKE, Pavel – PELIKÁNOVÁ, Hana: *Naslouchat hlasům paměti*. Praha 2007.

4 Pojem vzpomínkové vyprávění se v české folkloristice objevil ve druhé polovině padesátých let 20. století a jeho obsah pečlivě rozpracoval Oldřich Sirovátka (Viz SIROVÁTKA, Oldřich: *Vzpomínkové vyprávění jako druh lidové prózy*. *Český lid* 50, 1963, s. 114–120.

Záměrně věnuji menší pozornost takzvanému „oficiálnímu“ pohledu historiografie na maloasijské Bulhary a jejich potomky a naopak se zaměřuji na pohled „zevnitř“, tedy jak viděli maloasijské Bulhary samotní maloasijsí Bulhaři a jejich potomci ve vzpomínkách. Charakteristickým rysem, který odlišuje tyto dva způsoby interpretace minulosti – odbornou historickou literaturu a vzpomínkové vyprávění s historickou tematikou – je míra selektivnosti a schematizace. Každý z nás má přístup k minulosti pouze skrze kategorie a schémata.⁵ I historik se snaží o „kolektivní reprezentaci“ vlastní kultury,⁶ avšak v ústní tradici je míra schematizace větší. U historiografie je zásadní chronologický sled událostí, lokalizace a společenské potvrzení faktů.⁷ Ve vzpomínkovém vyprávění naopak hrají důležitou roli symboly, schematické a zjednodušené modely chování. Pro narativní výklad dějin je charakteristické směřování dějinných událostí a epoch, zaměňování příčiny a následku, nerespektování časové posloupnosti. To potvrzuje tezi, že ve vyprávění nejsou důležité prostředky užité v příběhu, ale výsledek, konečný dojem, který chce vypravěč udělat na svého posluchače.⁸

Dalším důvodem, proč zdůrazňuji pohled „zevnitř“, je fakt, že písemných pramenů, které by obsahovaly informace o migraci Bulharů z Balkánu do Malé Asie, jejich životě tam a následné reemigraci, je velmi málo a nacházejí se především v tureckých archivech. Z důvodu nedostatku či nedostupnosti písemných pramenů bylo pro bulharskou historickou vědu zejména v minulosti typické, že do velké míry využívala ústního podání, ať už výpovědi očitých svědků a účastníků událostí či vzpomínek tradovaných po generace. Pracovala tak dnes aktuální metodou orální historie. To platí i o odborné literatuře o maloasijských Bulharech.

Jen krátce tedy základní historická fakta. O bulharském osídlení v severozápadní Malé Asii máme doklady od počátku 19. století.⁹ Bulharské vesnice se nacházely ve třech oddělených oblastech. Jako první byla popsána bulharská vesnice Kăzdervent v oblasti, která se nachází asi 50 kilometrů na východ od východního pobřeží Marmarského moře, jihovýchodně od Bosporu.¹⁰ Druhá

5 BURKE, Peter: *Variety kulturních dějin*. Brno 2006, s. 52.

6 Tamtéž, s. 53; LE GOFF, JACQUES: *Paměť a dějiny*. Praha 2007, s. 30.

7 HLŮŠKOVÁ, Hana: Interpretácia minulosti – nástroj formovania sociálnej pamäti. *Etnologické rozpravy* 3, 1996, č. 1, s. 83.

8 Srov. LEŠČÁK, Milan – SIROVÁTKA, Oldřich: *Folklór a folkloristika: o ľudovej slovesnosti*. Bratislava 1982, s. 173.

9 Pojednávám pouze o vesnickém bulharském obyvatelstvu. Obyvatele maloasijských měst ponechávám stranou svého zájmu, protože jejich reemigrace nebyla organizovaná a nesměřovala na Ivajlovgradsko. Do městských center v Malé Asii, hospodářských středisek osmanské říše přicházeli řemeslníci a obchodníci z celého dnešního jižního Bulharska (na jih od pohoří Stará planina) často z řemeslných center v podhůří Staré planiny (Kalofér, Karlovo) a v pohoří Sredna gora (Koprivštica).

10 Svědectví o vesnici podává již v roce 1808 italský cestovatel Salvatori. Dopis, ve kterém líčí život obyvatel obce Kăz-Dervent, otiskl ve sborníku Slovanka v roce 1814 Josef Dobrovský. Tuto vesnici zmiňují v druhé polovině 19. století také čeští archeologové působící v Bulharsku bratři Hermenegild a Karel Škorpilové (ŠKORPIL, Hermenegild – ŠKORPIL, Karel: *Geografija i statistika na Knjažestvo Bălgarija*. Plovdiv 1982) a historik a balkanista Konstantin Jireček (JIREČEK, Konstantin: *Cesty po Bulharsku*. Praha 1888, s. 195).

Potomci Kodžabunarců v Plevunu

oblast, ve které podle dobových údajů leželo nejvíce bulharských vesnic, se nachází sto kilometrů jižně od jižního pobřeží Marmarského moře. Další tři bulharské vesnice byly známy v oblasti, která leží několik kilometrů na východ od úžiny Dardanely. Zatímco bulharské vesnice v prvních dvou oblastech vznikaly pravděpodobně již od konce 17. století, obce ve třetí oblasti jsou výsledkem migrace Bulharů do Malé Asie v polovině 19. století. Bulharští etnologové a historici popsali v těchto oblastech 26 novodobých bulharských vesnic, jejichž obyvatelé neasimilovali, tedy se „nepočetili“ nebo „nepoturčili“.¹¹ Uchovali si bulharskou etnickou identitu, která byla na konci 19. a především počátkem 20. století hlavním předpokladem pro jejich reemigraci do bulharského státu.

Největší známou bulharskou vesnicí v severozápadní Malé Asii byla obec Kodžabunar v druhé zmíněné oblasti, 70 kilometrů jižně od marmarského přístavu Bandırma. Podle ústního podání byli její obyvatelé uhlíři a pocházeli ze vsi Kamilski Dol na Ivajlovgradsku a byla první bulharskou vesnicí v oblasti. Na počátku 20. století vesnice čítala asi 350 domů. Vesnice byla založena pravděpodobně na počátku 18. století a v jejím okolí Bulhaři zakládali další obce.

Třetí oblastí v Malé Asii, kde žili Bulhaři, byla oblast Boašehir (dnes Çanakkale, Turecko) v blízkosti úžiny Dardanely. Uhlíři z ivajlovgradské vsi

¹¹ NIKOLČOVSKA, Marija: *Bälgarskrite sela v Mala Azija. Izvestija na muzeite ot južna Bälgarija* 12, 1986, s. 103.

Gornoselci tu v letech 1850 až 1873 založili tři vesnice: Urumče, Čataltepe a Enikjoj (Novo selo).¹²

Po vzniku nového bulharského státu v roce 1878 začali někteří maloasijsí Bulhaři pomýšlet na reemigraci. Do Bulharska a tehdejší Východní Rumélie vyslali delegace, které měly zajistit výměnu majetku s tamějšími Turky, kteří naopak měli zájem přesídlit do asijské části osmanské říše. Bulhaři tehdy neuvážovali o přesídlení na Ivajlovgradsko, ze kterého část *Maloazjanců* podle tradice pocházela, protože to ještě do roku 1913 zůstávalo součástí osmanské říše stejně jako celé Rodopy. První maloasijsí Bulhaři přesídlili do Bulharska v roce 1879.¹³ Podle dobových údajů tehdy reemigrovalo 50 rodin, které se usadily na Svištovsku (dnešní severní Bulharsko). Další skupiny *Maloazjanců* přišli do bulharského státu v roce 1884 a usídlili se ve Varnensku, na Provadijsku, Novopazarsku a Karnobatsku. Do konce roku 1884 přesídlilo do tehdejšího bulharského státu na 1500 Bulharů z Malé Asie.¹⁴ Poté se situace v maloasijských vesnicích téměř na třicet let uklidnila a další vlna vystěhovalectví Bulharů z Malé Asie proběhla v roce 1914, kdy do Bulharska přesídlilo všechno bulharské maloasijské obyvatelstvo. V roce 1914 se do Bulharska přeplavili přes Marmarské moře v několika skupinách. *Kodžabunarci* od března do května roku 1914 na sedmi parnicích z přístavu Bandırma do egejského přístavu Dedeagač (dnes Alexandrupolis, Řecko). *Boašerlji* se nalodili na dva parníky v květnu 1914 v přístavišti Kemer. Jejich cílem byl opět Dedeagač. Ljubomir Dorosiev uvádí přesný počet vycestovaných osob: 6255.¹⁵ Podle vyprávění potomků pamětníků řada uprchlíků během cesty a čekání na ubytování zemřela kvůli špatným hygienickým podmínkám. To potvrzuje i rozdíl v počtu osob vycestovaných z Malé Asie (6255 osob) a registrovaných v Bulharsku (4423 osob).

Maloasijsí Bulhaři byli z nařízení bulharské vlády usídlení v západní Thrákii, konkrétně v gjumjurdžinské oblasti (dnes Komotini, Řecko) a v odrinské oblasti (Edirne, Turecko), ke které tehdy patřilo i Ivajlovgradsko.¹⁶ Na Ivajlovgradsku se maloasijsí reemigranti usadili ve vesnicích, které byly do roku 1914 osídleny řeckým obyvatelstvem. *Boašerlji* se v roce 1914 usídlili ve zkoumané vsi Orešino (62 rodin, 293 osob), *Kodžabunarci* v Pelevunu (celkem 110 rodin z Kodžabunaru a dalších vesnic) Kostilkově, v obcích Belopoljane, Ládža a jiných vesnicích na Ivajlovgradsku. *Boašerlji* spolu s *Kodžabunarci* se usadili ve vsi Sviráci. Tyto dvě skupiny byly zpočátku endogamní a lišily se krojem. V regionu se usadila asi polovina navrátilců z Malé Asie z roku 1914 (celkem 2202 osob).¹⁷

12 DOROSIEV, Ljubomir: Bălgarskite kolonii v Mala Azija. *Spisanie na BAN* 24, 1922, s. 211–212.

13 ŠIŠMANOV, Dimităr: *Neobiknovenata istorija na maloazijskite bălgari*. Sofija 2001, s. 212.

14 Tamtéž, s. 213.

15 DOROSIEV, L.: Cit. d., s. 165.

16 Tamtéž.

17 Tamtéž, s. 172.

Vzpomínková vyprávění maloasijských Bulharů a jejich potomků lze podle motivu rozdělit do pěti tematických, logicky a chronologicky na sebe navazujících celků: kdy a za jakých okolností se Bulhaři v Malé Asii usídlili, jak v Malé Asii žili, za jakých okolností odtamtud odešli, jak probíhal jejich přesun do Bulharska a konečně jejich usídlení v Bulharsku – jeho průběh a dění bezprostředně po něm. Ve vyprávění informátorů není tato chronologie vždy důsledně respektována, pro přehlednost ji však dodržuji.

V každém tematickém celku se objevuje několik samostatných motivů či souvislých příběhů. Vyprávění *Kodžabunarců* a *Boašerlijů* se liší, jelikož jejich historická zkušenost je rozdílná. Částečně proto pojednávám o vzpomínkovém vyprávění těchto dvou skupin odděleně, protože obě mají svou vlastní kolektivní paměť. Naopak dokladem jejich vzájemného propojení a vědomí sounáležitosti bylo po celé minulé století až do současnosti užívání společného označení „maloasijské Bulhaři“ nebo *Maloazjanci*.

Předkové obyvatel první ze zkoumaných obcí, Povelunu, se sami nazývají a jsou nazýváni *Kodžabunarci*. Podle paměti členů vesnického společenství se do Malé Asie přestěhovali z obcí Kamilski Dol a Gornoselci (nebo jen z první jmenované obce) na Ivajlovgradsku. Po svém příchodu založili tito bulharští osadníci vesnici Kodžabunar. V jejich vyprávěních se velmi často objevuje motiv velkého pramene, kvůli kterému bylo místo pro nové sídlo vybráno a který dal vesnici i jméno.¹⁸

Moji rodiče se narodili tam, v Malé Asii, v Turecku, v Anatolii. Ve vsi Kodžabunar. Odešli odsud z Bulharska, bylo jich tehdy hodně, a hledali nějaké místo, kde by se usadili. Šest nebo sedm rodin. Odsud z vesnice Gornoselci a také ze vsi Kamilski Dol a dokonce z okolí Svištovska [severní Bulharsko]. Ani nevím, kdy se to všechno událo. Tak tam se usadili. Když přišli na to místo, našli tam velkou vodu, v té vesnici Kodžabunar. Velký pramen a kolem něj – izmaláci tomu říkáme, izmalāk, roste to i tady, s takovými červenými plody, malými kuličkami sladkými jako hrozny. Okolí pramene vykáceli a vybudovali na něm něco jako nádrž, aby tam mohli chodit pro vodu. Říkali, že ten pramen byl tak silný, že na něm postavili sedm mlýnů! Proto se jejich ves jmenovala Kodžabunar, turecky to znamená velký pramen.¹⁹

Jen někteří informátoři dokázali určit, kdy jejich předkové ves Kodžabunar založili, respektive jak dlouho v Malé Asii žili. Jejich výpovědi se však lišily, pohybovaly se v rozmezí 200 až 350 let. Například podle Georgiho Šišmanova to bylo již na konci 16. století:

V té vesnici Kodžabunar žili 350 let. Tehdy odešli první Bulhaři do Malé Asie, byli ze vsi Kamilski Dol. Odešli tam za prací, pálili dřevěné uhlí. Pracovali tam u tureckého beje [feudála], oblíbili si ho a rozhodli se zůstat. Bej jim dal vy-

18 *Koca*, čti *kodža*, turecky znamená velký, *pinar* (čti *punar*) znamená pramen. Slovo *pinar* – *bunar* bylo s malou hláskovou změnou přejaté z turečtiny do bulharštiny a znamená studna.

19 Sultana Gineva (1924); 28. 10. 2008.

brat nějaké místo, na kterém by založili vesnici. Vybrali si velkou vodu. Odešlo tam pět nebo šest rodin, které se pak rozrostly na 500 až 600 rodin, a postupně zakládaly další vesnice.²⁰

Podle vypravěčských schopností informátora se vedle stručných vyprávění objevují i velmi podrobné narace s množstvím detailů, vlastních inovací a pokusech uvádět vzpomínky do širších historických souvislostí – často směřováním historických faktů.

To jsou naši předkové, že ano. Žili blízko odsud, ve vsi Kamilski Dol, také na Ivajlovgradsku. Ivajlovgrad se dřív jmenoval Ortakjoj. Pracovali jako uhlíři, pálili dřevěné uhlí a prodávali ho do Odrinu [Edirne]. A tam si jich všiml jeden turecký bej. Zalíbili se mu – silní muži, horalé – a nabídl jim, že je možná, že byl jedním z těch, co je vybírali jako na daň z krve, malé bulharské chlapce, aby z nich udělali janičáře,²¹ že ano. Možná byl původem Bulhar a cítil k bulharskému lidu nějaké sympatie. Řekl jim: pojdte se mnou, můžete se usadit na moc dobrém místě. Rozhodli se tedy, že půjdou, a odešli za Marmarské moře, někam blízko města Bursa. Co se tam teď stěhují ti místní Turci. Ten bej jim dal půdu v rovině, ale oni, zvyklí na hory, jak by mohli žít v rovinatém kraji? Zůstali na tom místě dva roky a stále snili o horách, blízko Bursy. Poprosili beje, jestli by se nemohli přestěhovat tam. Než se usadili na novém místě, vypravili se tam na průzkum a také tam pálili dřevěné uhlí. Možná tam objevili vodu, velký pramen uprostřed lesa. Vybrali si to místo a poprosili beje, aby jim dovolil se přestěhovat tam. Jen jděte, usaďte se tam a pilně pracujte, řekl. A oni začali, vykáceli les, pálili uhlí, obdělali půdu a tak tam žili asi 340 let nebo kolik. A rozmnožili se. Osada, kterou založili, čítala 500 domů. Z té osady pak vzniklo dalších 17 vesnic. Jejich počet narůstal i proto, že kdo měl v Bulharsku problémy s osmanskou mocí a byl stíhaný Turky, odešel do Malé Asie za nimi. A tak tam žili po mnoho let.²²

Na rozdíl od Kodžabunarců žili Boašerliji, předkové obyvatel druhé zkoumané vesnice Orešina, v Malé Asii po dobu kratší než jeden lidský život. Pocházeli z vesnice Gornoselci na Ivajlovgradsku. Někteří aktéři přesídlování do Malé Asie, které probíhalo v letech 1850 až 1873, se dožili také reemigrace v roce 1914. Důvody pro přesídlení do Malé Asie zmiňují informátoři dva: ekonomické (za práci)²³ a ztrátu životních jistot (útěk před loupeživými bandami).

20 Georgi Šišmanov (1916); 22. 11. 1988; AIF I, č. 79.

21 Janičáři (z tureckého *yeni çeri* – nové vojsko) byli v osmanské říši příslušníci profesionálního vojska, pěchoty. Pěchota byla doplňovaná z řad křesťanských obyvatel, byli odváděni chlapci ve věku 10–12 let a převychováni v islámské víře (takzvaná daň krve). Janičáři přijali islámskou víru a osvojili si turecký jazyk, poturčili se. Nucené odvozy křesťanských chlapců byly zrušeny v roce 1638. Srov. RYCHLÍK, Jan: *Dějiny Bulharska*. Praha 2000, s. 144.

22 Dimo Karakechajov (1930); 28. 10. 2008.

23 V bulharštině existuje jednoslovné označení pracovní migrace (*gurbet*) a člověka, který migruje za výdělkem (*gurbetčija*). Taková slova se vyskytují i v jiných balkánských jazycích a svědčí o rozšířenosti pracovních migrací. Socioekonomické poměry v osmanské říši rozsáhlou pracovní migraci umožňovaly.

Jak dlouho tam žili, to nevím. Nejprve byli tady, v našem regionu, ve vsi Gornoselci. Odtamtud je vyhnali Turci. Nevím, v kterém to bylo roce, ale odešli odsud do Turecka. A potom se zase vrátili zpátky, 1914 je naši [vláda] vrátili zpátky. Dokonce tady v jednom domě byla žena, ta žena v Gornoselcích, povídala, jak je honili Turci, po proudu Ardy ... Byla tehdy malá holčička a jen tak tak to přežila. A po té vodě utekli Bulhaři do Turecka.²⁴

Z Gornoselců tady na Ivajlovgradu. Z Gornoselců odešli. Naší babičce bylo 14 let. Odešli tam, žili tam 40 let a potom se vrátili zase sem. Babička žila ještě nějakou dobu tady. Jsou odsud, z Ivajlovgradska, a vrátili se zase sem. Tam pálili dřevěné uhlí, to byla jejich profese. Zemědělství, uhlí... a potom v roce 1914 se vrátili do Bulharska, když se to tady osvobodilo. Naši Maloazjanici byli ve dvou vesnicích, Urumča a Čataltepe. Můj otec i matka byli z Čataltepe.²⁵

Vyprávění o životě v Kodžabunaru, stejně jako v *boašerlijských* vesnicích Urumče a Čataltepe jsou poměrně stručná. Kromě motivu velkého pramene, který hraje rozhodující roli téměř ve všech vyprávěních o Kodžabunaru, se informátoři nejčastěji vyjadřují k materiálním podmínkám vesnického života. Je zvláštní, že tyto skutečnosti pravděpodobně utkvěly v paměti potomků výrazněji, než fragmenty z duchovní či sociální kultury společenství. K materiálním podmínkám se častěji vyjadřovaly dotazované ženy než muži.

Jejich domy byly jako koliby. Střechy pokrývali slámou, žitnou a pšeničnou, plevami. A když se někdo oženil, zařídili rodině pokojík. Moje matka vyprávěla, že když se vdávala, dveře byly z hrubě tesaných desek. Tehdy byli velmi chudí. Říkala, že dveře svítily, dírami mezi deskami. Bylo tam velmi vlhko, nastydla tam v tom vlhkém pokojíku. A tak tam žili. A pak jich bylo v té vesnici hodně, až z nich bylo sedm vesnic. Odešli na jiné místo a tam si postavili nové koliby, domečky, kdo mohl tak i s ohradní zdí, pokryté slámou...²⁶

Dalším momentem, který informátoři z Pelevunu i z Orešina vysoce vyzdvihují, bylo nekonfliktní soužití s okolním tureckým obyvatelstvem.

Žili tam po mnoho let. Naše matky odtamtud přišly, tedy nejdřív jeho babička tam odešla, moje matka žila tam. Byli moc spokojení, nikdo je neobtěžoval, když byli v té Malé Asii. Pod tureckou nadvládou, ale moc dobře si s Turky rozuměli a společně žili.²⁷

Žili tam velmi svobodně. Nikdo jim nedělal žádné problémy. Žili si tak, jak sami chtěli.²⁸

Problémy s okolním islámským obyvatelstvem nastaly pro maloasijské Bulhary až po roce 1878, kdy po vzniku bulharského státu začali ze ztracených evropských území přicházet turečtí a další muslimští uprchlíci. Nové

24 Christo Konduzov (1931); 29. 10. 2008.

25 Christo Katrandžiev (1922); 29. 10. 2008.

26 Sultana Gineva (1924); 28. 10. 2008.

27 Sofia Dalbozanova (1927); 28. 9. 2008.

28 Dimo Karakechajov (1930); 28. 10. 2008.

Potomci Boašerljiů v Orešinu. Červenec 2008

Navlékání tabáku v Orešinu. Červenec 2008

Potomek Kodžabunarců v Pelevunu. Duben 2008

problémy přinesly bezprostředně před reemigrací balkánské války v letech 1912 až 1913.

Pak tam byli nějací Čerkesové, co byli zač nevím, jestli Kurdové, kdoví... Ti kradli. Měli tradici, že mladému muži nedají nevěstu do té doby, dokud něco neukradne. Kradli voly – s voly se tehdy pracovalo, že ano – voly, koně. Ale Bulhaři kdyby ukradli něco jim, hned by je zabili. A tehdy se bej rozzlobil a řekl jim [Čerkesům], že je zavře do vězení. Ať se něco takového neopakuje. Potom začali Turci Bulhary vyhánět, protože po osvobození [Bulharska] odsud Turci utíkali a v okolních vesnicích se začínali usazovat Turci uprchlíci. A říkali si: Ti Bulhaři, ti si ale žijí, dívají se na ně jinak než na svoje. Začali jim vyhrožovat, že jim vypálí vesnici a že je všechny zabijí ... Potom, v roce 1912, tady byla válka, osvobodili tehdy tady tu oblast od řeky Ardy dolů, Rodopy se připojily k Bulharsku a tehdy odtud – nebo ještě předtím – Turci utíkali do Turecka. A když tam potkali Bulhary ... obsadili dvakrát jejich vesnici, Kodžabunar, chtěli ji vypálit. (...) Vyhrožovali jim.²⁹

Jako nový důvod nespokojenosti se životem v Malé Asii v době od počátku 20. století, a současně bezprostřední spouštěč reemigrace, uvádějí narátoři – tentokrát většinou muži – odvody do turecké armády. Ty byly v osmanské říši po roce 1908 povinné také pro křesťanské obyvatelstvo, na základě občanské rovnosti všech obyvatel po mladoturecké revoluci od roku 1908.³⁰

V roce 1908 nastala mladoturecká revoluce, huriet. Začali... Ti Bulhaři, co žili v Malé Asii, křesťani, nemuseli do armády. A to bylo v roce 1908, Kemal Atatürk v Turecku. A když se to stalo, řekl: všichni musí [do armády]. A když šli na vojnu, sloužili tam 9 let. A když tohle začalo, naši si řekli, že musí pryč. Můj děda, otec mé ženy, byl vojákem v Odrinu a v roce 1913 odtamtud utekl do Bulharska.³¹

Potom, když vzniklo svobodné Bulharsko, začali v Turecku brát do armády i Bulhary, aby byli tureckými vojáky. A někteří z těch Bulharů sloužili právě tady, v okolních vesnicích, v Mandrici a v Gugutce. To bylo před rokem 1912, někdy po roce 1886, okolo roku 1900. Bulharští mladíci sem přicházeli jako turečtí vojáci. Libilo se jim tu, viděli, že tu žijí Bulhaři, a začali z té armády utíkat. Utíkali z turecké armády a neměli se kam vrátit – ani sem, ani tam, ukrývali se někde v Bulharsku.³²

Turecká moc nemínila zbíhání křesťanských Bulharů z armády tolerovat a turecká policie hledala zběhy ve vesnicích, odkud pocházeli. Podle vyprávění Bulharů hrozilo vesnicím vypálení. Vypravěči zmiňují, že Turci jejich předky z Malé Asie vyháněli, a proto vlastně odešli. Vysídlení si tak spojují se

29 Dimo Karakechajov (1930); 28. 10. 2008.

30 Informátoři doslova říkají: *стана хуриетя*, nastal *huriet* (turecky svoboda). *Huriet* je turecké lidové označení pro mladotureckou revoluci, užívané později i v bulharské literatuře.

31 Kosta Stojilov (1915); 30. 10. 2008.

32 Dimo Karakechajov (1930); 28. 10. 2008.

zásahy turecké policie. Ve vyprávění figuruje záchrana vesnice Kodžabunar Boží mocí.

Když museli naši v Anatolii do armády, začali z té armády utíkat do Bulharska nebo zpátky na vesnici [Kodžabunar]. Turecká vláda je začala hledat, obklíčili vesnici a chtěli ji vypálit. V jednu chvíli se zvedl od vesnice veliký oheň, z té vody, a všechno se rozsvítilo. Jejich velitel řekl: Tuhle vesnici chrání sám Bůh, Aláh. Nejdřív zůstali a hledali zběhlé vojáky, pak ale mírně odešli. Ten oheň zachránil vesnici.³³

... Někteří, ti co přijeli jako první, byli vítáni [měli štěstí], ale ty poslední [co v Malé Asii zůstali] napadali Turci. Tam v Anatolii. Turci obklíčili celou vesnici. No dobře, moje matka mi to vyprávěla, byla tam. Vesnice byla obklíčena, nikdo nesměl ven ani dovnitř, ale Bůh je zachránil. Nebe se otevřelo.³⁴

Přesídlení do Bulharska iniciovali zastupitelé maloasijských bulharských obcí. Neproběhlo tedy v rámci mezinárodních mírových smluv ani nebylo výsledkem politiky bulharské vlády. Proto bývá v literatuře označované jako dobrovolné, přestože podle vyprávění informátorů se jednalo o útěk před násilím páchaným okolním muslimským obyvatelstvem. Ve vyprávění informátorů převzali hlavní roli v organizaci přesídlování bulharští dezertéři z turecké armády, kteří se obrátili na bulharskou vládu, tedy „velvyslanectví“ nebo na bulharského, tureckého, ruského či dokonce „sovětského“ konzula, nebo i na „naše“. Postava konzula (i bez určení národnosti) se vyskytuje ve vyprávění *Kodžabunarců* i *Boašerlijů* velmi často. Podle literatury měl však reemigraci na starosti bulharský generální konzulát v Istanbulu. Motivů ruského a „sovětského“ konzula se věnoval Vladimír Penčev ve svém příspěvku o vzpomínkovém vyprávění na Ivajlogradsku.³⁵ Podle jeho názoru je rozpor mezi prameny a ústním podáním způsoben lidovým přesvědčením o záchranné moci Ruska, projevem „mýtu o osvoboditeli“. Bulhaři po rusko-turecké válce v letech 1877–78, kdy vznikl bulharský stát, začali chápat Rusko jako spasiatele své etnicity, ochránce před Turky. Na základě této historické zkušenosti se v lidovém podání vytvořila řada interpretací, které kladou do souvislosti rozmanitá historická fakta a všemocné Rusko, které je vždy připraveno „bratrskému bulharskému národu“ pomoci. Ze všeobecné oblíbenosti Ruska těžil i pozdější bulharský komunistický režim, který byl závislý na sovětské moci. Pozoruhodnou kontaminaci – směšování historických epoch – představuje ve vyprávění často užívaný přívlastek „sovětský“ místo „ruský“, protože pojem „sovětský“ vznikl až roku 1917.

[Děda] se spojil s ruským konzulem a na základě přání všech obyvatel bulharských vesnic ho požádal, aby mohli přesídlit do Bulharska. A tak se teda přestěhovali.³⁶

33 Georgi Šišmanov (1916); 22. 11. 1988; AIF I, č. 79.

34 Sultana Gineva (1924); 28. 10. 2008.

35 Viz PENČEV, Vladimír: Ošte vednáž za djado Ivan. *Balgarski folklor* 19, 1993, č. 1, s. 38–40.

36 Georgi Šišmanov (1916); 22. 11. 1988; AIF I, č. 79. Stejný informátor však v roce 2008 řekl, že Bulhaři

V roce 1914 sestavili seznam zběhů, co přišli sem do Bulharska, nebyl totiž sám. Potom šli za sovětským konzulem ve Varně, napsali další seznam a potom přesídlili i jejich rodiny.³⁷

V některých vyprávěních se zcela ztrácí povědomí o dobrovolnosti a vlastním rozhodnutí zástupců společenství o přesídlení.

Sovětský konzul řekl: všichni Bulhaři se teď vrátí do Bulharska. Přijel do Turecka ...³⁸

V tom roce, kdy přišli do Bulharska, jim řekli, ať odejdou do Bulharska, byla válka. Nemůžu si vzpomenout, v roce 1912 nebo 13... Tak to říkali: začali shromažďovat lidi, třeba pět šest rodin, a odjeli přes moře.³⁹

Samotné putování z Malé Asie do Bulharska s sebou neslo značná rizika nejen ztráty majetku, ale i života. Jedním z klíčových momentů ve vyprávění o přesídlování do Bulharska byly špatné hygienické podmínky a následná úmrť některých přesídlenců po cestě a bezprostředně po přistání. Podle odborné literatury se všechny lodě, které maloasijské Bulhary převážely do Bulharska, vylodily v egejském přístavu Dedeagač. Ve vyprávění se však objevují i černomořské přístavy Burgas a Varna a dokonce Ruse na Dunaji.

Nalodili se a jedna loď doplula tady do Dedeagače, Alexandrupolis v Řecku – naši byli v téhle lodi. Druhá loď zakotvila v Burgasu, třetí ve Varně. Proto i na Varnensku a Šumensku žijí Maloazjanci, v okolí Burgasu, dokonce i v okolí Ruse. Ti, co si říkají Maloazjanci, co žili v Malé Asii. Tak se tedy vrátili sem. Naši se museli usídlit od Dedeagače, Alexandrupole na sever, v Thrákii, která tehdy byla bulharská. Řekli jim: zůstanete tady. Dobře, ale všechno bylo zpusťosené válkami, všude špína a kdoví co a oni dostali choleru a malárii. Každá rodina přišla o polovinu svých členů, někdy i o více. Hodně lidí tam pomřelo. A tak se rozhodli se přestěhovat sem, přejít hranici.⁴⁰

Když se vraceli z Malé Asie, vylodili se v Dedeagači. Bylo tam hodně nemocných, kvůli špatné vodě začali umírat, byla to nějaká španělská nemoc.⁴¹

Dalším okamžikem, který je ve vyprávění spíše naznačený, je zasloužené „vysvobození“ z cizí nadvlády, příjezd do „vytoužené vlasti“. V Orešině u *Boašerlijů* se rozvinul motiv červených fezů, naházených hromadně do moře jako symbol přechodu ze starého stavu do nového, projev zamítnutí starých pořádků a nastolení nových.

Když byli na cestě sem, v Dedeagači naházeli do moře všechno turecké oblečení a fezy, moře díky nim úplně zčervenalo.⁴²

zkontaktovali „bulharské a turecké konzuly.“ Je tedy možné, se za uplynulých 20 let seznámil s oficiální verzí příběhu maloasijských Bulharů.

³⁷ Kosta Stojilov (1915); 30. 10. 2008.

³⁸ Jana Rajkova (1927); 30. 10. 2008.

³⁹ Sultana Gineva (1924); 28. 10. 2008.

⁴⁰ Dimo Karakechajov (1930); 28. 10. 2008.

⁴¹ Petra Konduzova (1931); 29. 10. 2008.

⁴² Christo Katrandžiev (1922); 29. 10. 2008.

Nalodili se na koráb a sovětský konzul jim řekl, aby všichni vyházeli turecké fezy, čepice. Moře jimi úplně zčervenalo.⁴³

Po cestě z Turecka vyházeli všechny svoje čepice, fezy. Celé moře těmi fezy zčervenalo.⁴⁴

Většina informátorů zmiňuje fakt, že jejich rodiče a prarodiče předtím, než se usadili v Pleunu a v Orešině, žili několik měsíců či let (časové určení není pro informátory podstatné) na egejském pobřeží, v západní Thrákii, která tehdy na několik let náležela Bulharsku. Předci některých informátorů tam žili do té doby, než západní Thrákie připadla v roce 1919 Řecku.

V Thrákii žili dva roky, dva tři roky. Někteří i déle... V roce 1912 ... do roku 1914 bydleli tam a potom dorazili sem, usídlili se v téhle vesnici, v Plevunu. Naši rodiče a prarodiče. Tady všude v okolních vesnicích. A někteří tam [v západní Thrákii] zůstali, jako její matka a děda, zůstali tam až do roku 1924. No a tam zase začali brát jejich děti do armády, a tak se rozhodli utéct. Přišli sem. Matka, otec i všechny děti přesídlili sem. Takový byl osud těch Maloazjanců.⁴⁵

Když dorazili sem, nic tady nenašli. Nejdřív byli tady na Dedeagačsku, tam byly prázdné vesnice. Řekové odtamtud utekli. Tam žili přes léto a na podzim, když Řekové odešli i odsud, přestěhovali se sem. Cestovali na volských povozech, tehdy žádná jiná doprava neexistovala.⁴⁶

Přišli do Krabunaru. Kde to je, někde v Řecku. Tam žili dva měsíce. Když je vezli z té Malé Asie, z Lavsy [Lapsa] – naši byli, to město se jmenuje Lavsa. Tam je naložili na parník – voly, osly, kdo co měl, a dva měsíce je drželi v Krabunaru, tady u moře. No a potom je pustili sem. Když přišli sem do Bulharska, hledali tu útočiště od vesnice k vesnici. Naši přijeli až sem: děda Georgi, náš děda, zůstal tady, a jeho bratři odešli do Ljuljakova, tam na Burgasko.⁴⁷

Po příjezdu do Bulharska čekaly reemigranty těžké časy. Informátoři však ve svých vyprávěních těžkosti s ubytováním a novým životem nezmiňují. Uvádějí spíše neutrální informace. Tento nedostatek subjektivních vzpomínek a zážitků je jistě způsoben skutečností, že vypravěči usidlování sami nezažili. Někteří z informátorů zmiňovali, kdo přišel do vesnice jako první a ubytoval se v nejlepším domě. Zajímavé je, že tento fakt určoval i pozdější sociální postavení rodiny v lokálním společenství.

Když dorazili sem do Orešina, byly tu samé malé chalupy s malými okénky. Všechno zabrali Bumbalovci. Ale lidi je měli rádi, vážili si jich. Byli velmi bohatí.⁴⁸

43 Jana Rajkova (1927); 30. 10. 2008.

44 Petra Konduzova (1931); 29. 10. 2008.

45 Dimo Karakechajov (1930); 28. 10. 2008.

46 Kosta Stoilov (1917); 30. 10. 2008.

47 Christo Konduzov (1931); 29. 10. 2008.

48 Petra Konduzova (1931); 29. 10. 2008.

Tahle vesnice byla řecká, Sviráči byla napůl řecká, napůl turecká. Domy tu byly prázdné, všechno tu nechali a odešli do Řecka.⁴⁹

Ve vyprávění obyvatel Pelevunu se vyskytují různé i zcela protichůdné názory na to, zda se maloasijské Bulhaři setkali v Pelevunu a v Orešině s dřívějšími řeckými obyvateli, nebo ne.

Když tady udělali hranici, Řekové začali utíkat. Ale nemohli odejít všichni najednou, takže tu zastihli kolik, asi patnáct rodin tu ještě bylo. Naši přišli sem, našli prázdné domy, ve kterých se ubytovali... .. No a potom se Řekové postupně vystěhovali a naši přicházeli sem, tak ta naše vesnice vznikla.⁵⁰

Ne, žádní Řekové už tu nebyli. Řekové utekli k egejskému pobřeží, nebo kam, a naši se usídlili tady, přišli z Malé Asie a usídlili se tady.⁵¹

Informátoři ve vyprávěních vyzdvihují skutečnost, že předchozí obyvatelé vesnic Plevun a Orešino zanechali ve svých domovech ukryté či zakopané peníze. Jedná se o velmi populární motiv, nález ukrytých peněz byla vždy velká událost. Motiv o zakopaném pokladu je velmi dobře známý z jiného folklorního druhu – z pohádek.

Tady to bylo skoro jako zlatý důl. Tady se našlo zlato, a to ve velkém množství. Řekové, když utíkali... Tady v jednom domě, od kostela nahoru, blízko pumpy, našli spoustu zlata. Ti lidi měli peníze... A ještě v jednom domě blízko nás. Ti Řekové se vraceli a hledali... U jednoho domu našli peníze zakopané po celé zahradě. Jak říkám, velké bohatství to bylo.⁵²

V domě u souseda Christina našel Koceto hrnec plný stříbrňáků. Tak to vzal a přišel s tím domů. Já jsem to všechno vyhodila, říkám mu: co s tím budeš dělat?⁵³

Jiné motivy vzpomínkových vyprávění potomků maloasijských Bulharů o maloasijských Bulharech se v podstatě nevyskytují. V materiálech, které jsem nashromáždila během svého výzkumu, se objevují různé variace a kombinace zde prezentovaných motivů.

„Příběh maloasijských Bulharů“ je pevnou součástí individuální i kolektivní historické paměti potomků této svěbytné skupiny bulharského národa. Byl zdrojem kolektivní identity lokálních skupin bulharských reemigrantů po celé jedno století a jejím zdrojem i dnes.

Problematiku historické paměti, kterou v překládaném příspěvku nahlížím z aspektu „subjektivního“ vzpomínkového vyprávění na jedné straně a „objektivní“ odborné literatury na straně druhé, výstižně shrnuje slovenská etnoložka a folkloristka Hana Hlůšková: historická paměť společenství se skládá ze dvou relativně samostatných složek: z oficiální a neoficiální. První složku představuje kromě historiografie také politická a ideologická manipu-

49 Jana Rajkova (1927); 30. 10. 2008.

50 Dimo Karakechajov (1930); 28. 10. 2008.

51 Milka Čobanova (1936); 25. 11. 2008.

52 Maria Purnarova (1945); 28. 10. 2008.

53 Jana Rajkova (1927); 30. 10. 2008.

lace s historickými fakty a umělecká literatura. Druhou složku tvoří historické povědomí všech členů společenství, které má často podobu ústních narativů. V těch se promítají poznatky, nálady, pocity a názory ovlivněné a formované první složkou. Obě složky paměti na sebe navzájem působí, nejednou si protřečí a „neoficiální“ historická paměť nezřídka bývá alternativním výkladem historických událostí.⁵⁴

Seznam použité literatury

- BENEŠ, Bohuslav: Oral history a lidová tradice. *Etnologické rozpravy* 3, 1996, č. 1, s. 14–23.
- BURKE, Peter: *Variety kulturních dějin*. Brno 2006.
- DOROSIEV, Ljubomir: Bálgarskite kolonii v Mala Azija. *Spisanie na BAN* 24, 1922, s. 32–223.
- LE GOFF, JACQUES: *Paměť a dějiny*. Praha 2007.
- HLÓŠKOVÁ, Hana: Interpretácia minulosti – nástroj formovania sociálnej pamäti. *Etnologické rozpravy* 3, 1996, č. 1, s. 77–87.
- HLÓŠKOVÁ, Hana: Ústna história vo vytváraní historickej paměti. Kto, prečo, ako na Slovensku – doteraz a v budúcnosti. *Slovenský národopis* 50, 2002, s. 353–363.
- JIREČEK, Konstantin: *Cesty po Bulharsku*. Praha 1888.
- LEŠČÁK, Milan – SIROVÁTKA, Oldřich: *Folklor a folkloristika: o ľudovej slovesnosti*. Bratislava 1982.
- NIKOLČOVSKA, Marija: Bálgarskite sela v Mala Azija. *Izvestija na muzeite ot južna Bálgarija* 12, 1986, s. 101–116.
- NOSKOVÁ, Jana: *Reemigrace a usídlování volyňských Čechů v interpretacích aktérů a odborné literatury*. Brno 2007.
- PENČEV, Vladimir: Ošte vednaž za djado Ivan. *Bálgarski folklor* 19, 1993, č. 1, s. 35–41.
- RYCHLÍK, Jan: *Dějiny Bulharska*. Praha 2000.
- SIROVÁTKA, Oldřich: Vzpomínkové vyprávění jako druh lidové prózy. *Český lid* 50, 1963, s. 114–120.
- ŠIŠMANOV, Dimităr: *Neobiknovenata istorija na maloazijskite bálgari*. Sofija 2001.
- ŠKORPIL, Hermenegild – ŠKORPIL, Karel: *Geografija i statistika na Knjažestvo Bálgarija*. Plovdiv 1982².
- VANĚK, Miroslav – MÜCKE, Pavel – PELIKÁNOVÁ, Hana: *Naslouchat hlasům paměti*. Praha 2007.

⁵⁴ HLÓŠKOVÁ, Hana: Ústna história vo vytváraní historickej paměti. Kto, prečo, ako na Slovensku – doteraz a v budúcnosti. *Slovenský národopis* 50, 2002, s. 354.

Seznam archivních pramenů

Archiv Ústavu folkloru Bulharské akademie věd v Sofii
Oddíl AIF I, č. 79

Seznam informátorů

Jméno a datum narození, datum rozhovoru

Plevun

Georgi Šišmanov (1916); 22. 11. 1988.
Dimo Karakechajov (1930); 28. 10. 2008.
Zlatka Karakechajova (1932); 28. 10. 2008.
Milka Čobanova (1936); 25. 11. 2008.
Maria Purnarova (1945); 28. 10. 2008.
Kosta Stojilov (1915); 30. 10. 2008.
Sultana Gineva (1924); 28. 10. 2008.
Georgi Šišmanov (1916); 22. 11. 1988
Elena Parakieva (třicátá léta 20. století); 28. 10. 2008.

Orešino

Christo Konduzov (1931); 29. 10. 2008.
Petra Konduzova (1931); 29. 10. 2008.
Christo Katrandžiev (1922); 29. 10. 2008.
Jana Rajkova (1927); 30. 10. 2008.

*Zašlá sláva socialistického
Plevunu*

